

Maulana Maulvi Nazar Muhammad and Jang Nama Rustam

مولانا مولوی نظر محمد تے جنگ نامہ رستم

¹ اکبر علی غازی

² واسفہ مقدس

Abstract

Punjabi language is one of the world's major languages, and the Punjabi nation is a great nation. In this language, extensive work has been done not only in creation, criticism, and research but also in translations. There is a long series of translations of Surah Yusuf, and "Safar-ul-Ishq" is also considered a creative translation. "Jangnama Rustam" is also a standard translation, with its translator Maulana Maulvi Nazir Muhammad being an expert in various fields. Maulvi Sahib has translated the creation of the great Persian poet Ferdowsi's Shahnameh. This Shahnameh was first translated into Urdu, and based on that Urdu translation from the Mughal era, Maulana Maulvi Nazir Muhammad translated it into Punjabi verse. He was also proficient in Persian and Arabic. This translation consists of two parts, both of which were published successively. Both parts comprise 402 pages. The research article provides information about Maulvi Nazir Muhammad's life and acquaints with his writings. Particularly, various aspects of "Jangnama Rustam" have been analyzed. In this article, facts about the translator's life are presented with references to his writings. The current status of his village, family, and mentioned lineage is also highlighted. Documentary research methodology has been utilized. Fazil Mahk has personally visited their village, Warriam, Sialkot, thrice and gained knowledge about the author's grave and offspring.

Keywords: Jangnama Rustam, Translation, Maulana Maulvi Nazar Muhammad

This is an open access article distributed under the terms of [CC-BY-4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, reproduction, and adaptation in any medium and for any purpose with proper attribution to the original author(s), title, journal, and URL.

¹ HOD, Punjabi, Govt. College Daska, Sialkot (akbar7511@gmail.com)

² MS Scholar, University of Sialkot.

شاہنامہ ”جنگ نامہ رستم“ پنجابی دی اک اجیہی کتاب اے جنہوں پنجابی ادب دے چوٹی دیاں ترجمیاں وچ شامل کیتا جاسکدا اے۔ بنیادی طور تے ایہ شاہنامہ فارسی دے عظیم شاعر فردوسی دالکھیا ہویا اے۔ اوہنے ایہداناں ”شاہنامہ کیو مرث گلزار“ رکھیا سی، اکبر بادشاہ دے اک منشی نے ایہد ترجمہ اردو وچ کیتا تے اردو توں پنجابی وچ ترجمہ کرن دی سعادت مولوی نظر محمد ہوراں دے حصے وچ آئی۔ اوہ آپ لکھ دے نیں:

کیو مرث گلزار اُہداناں اصلی ہے شاہنامہ
خاص زبان پنجابی اندر بہت شنودن عامان
فردوسی شخص اک ہو یا بزرگ کامل مردیگانہ
فارسی نظم کیتا شاہنامہ پوردر پر خزانہ
منشی اک وزیراں وچوں اکبر شاہ داہویا
اردو اوس شاہنامہ کیتا موتی ہار پرویا
ہن وچ پنجابی کرنا آئی ساڈی واری
نظر محمد کر ہن ہمت نال خدا دی یاری (1)

نظر محمد ہوراں دی ایہ تصنیف 1915ء وچ چھپی اے۔ اوہ پنڈ وریام سیالکوٹ دے جم پل سن۔ فارسی مثنوی دے حوالے نال فردوسی دیاں خدمتاں رہندی دنیا تک یاد رہن گئیاں۔ ایہ شاہنامہ بھی اوہناں دے چنے ہوئے کم وچوں اک نگینہ اے۔ فارسی ادب دے ایس شاہکارے نوں پنجابی وچ منتقل کرنا بلاشبہ اک وڈا کم اے۔

ایہدے سرورق اتے کتاب دا پورا ناں ”شاہنامہ منظوم بزبان پنجابی بمعروف جنگ نامہ رستم“ (2) درج اے۔ ایس ورقتے تے مصنف دا پورا ناں مولانا مولوی نظر محمد صاحب خلف الرشید مولانا غلام محمد صاحب راجپوت سلمہ ربہ ساکن وریام ضلع سیالکوٹ لکھیا ہویا اے (3)۔ ناں لکھن دے طریقے تے غور کیتا جائے تے پتہ چلد اے جے ایہ بندہ خودی مولانا تے مولوی سی تے اوہناں دے والد صاحب وی مولانا سن۔ نظر محمد ہوراں دے دینی تے تاریخ دے علم دی سند وچ ایس کتاب نوں اک دستاویز دے طور تے پیش کیتا جاسکدا اے۔ ایہ کتاب وڈی تختی دے 204 صفحیاں تے کھلری ہوئی اے جہدے وچ ایران دے بادشاہ کیو مرث، رستم تے اوہدے نال جڑے ہوئے درجن بادشاہاں، شہزادیاں، شہزادیاں، سپہ سالاراں تے اہل حرب و ضرب بارے چانن پایا گیا اے تے اوہناں دے کارنامے بیان کیتے گئے نیں۔

نظر محمد ہوراں دا اصل ناں نظر علی سی۔ اوہ مولانا غلام محمد دے پتر سن۔ ذات دے پنہ راجپوت تے پنڈ وریام سیالکوٹ دے رہن والے سن۔ وریام سیالکوٹ دا اک پنڈ اے جیہڑا سیالکوٹ دے قطب والے پاس 5 کوہ پینڈے تے کوٹلی لوہاراں دے آباد اے۔ اپنے بارے گل بات کر دیاں ہویاں اوہ لکھدے نیں:

ذات پنہ راجپوت ہے میری نام وریام گر اندا
سیالکوٹ تھیں طرف قطب دی پنج کوہ بندہ راندا
نظر علی نام اصلی میرا نظر محمد ہو یا
تصنیف میری وچ نظر محمد ظاہر جگ وچ ہو یا (4)

اپنی تصنیف لکھن دی وجہ اودہ ایہ دس دے نیں:

یاراں کیہا زبان پنجابی اردو کر شاہنامہ
چنگا منداہر کوئی سمجھے بہت عجیب فسانہ
سن فرمان لیا سرائے جو کچھ یاراں کیہا
میں ضعیف نسیان طبیعت فکر اں اندر پیا (5)
مصنف نے جدوں ایہ کتاب تصنیف کیتی۔ اودوں اوہدی عمر ستر سال سی۔ مصنف خود لکھدے نیں:
ستر برس عمر ہے میری ضعف عقل نسیانی
حرف خطا جے نظری آوے غفوریں دلجائی (6)
مترجم نوں ایس کتاب دی تصنیف وچ تن سال لگے:

اکثر بندہ بھلیا ہو یا دھروں بلیندی آئی
مندے بھی بین بندے اُس دے بخشن ہار الہی
فرصت ملے نہ دم دی کوئی وچ دنیا دی کاری
رات دنال غلطان کاراں وچ اندر پیٹ نگاری
سختی نرمی وچ مصیبت سردے اوپر چائی
تن برسوں وچ مولا کیتی مشکل حل کُشائی (7)
تن سالوں دی محنت توں بعد ایہ کتاب 1915ء وچ مکمل ہوئی۔
تیریں سوسن بتی ہجری (1332ھ) پاک محمد سہابی
تم تمام ہو یا شاہنامہ فضلاں نال الہی
اُنی سو بہتر (1972 ب) بکرمی ختم ہو یا شاہنامہ
اُنی سوسن پندراں (1915ء) عیسوی کیتا تم تمامہ (8)

اُتے درج کیتے ہوئے حوالیاں دی مدد نال گوڑ لایا جائے تے نظر محمد ہوراں واجم و رہا 1845 بن دا اے، اوہناں ستاٹھاں سالوں دی عمر یعنی سن 1912ء وچ کتاب شروع کیتی تے تن سال بعد 1915ء وچ مکمل کر لئی۔

ایس کتاب دے مآخذ بارے اوہناں دو شعر دس پاندے نیں۔ ایہناں شعراں توں ثابت ہندا اے جے ایہ کتاب فارسی چوں اردو وچ ترجمہ ہوئی تے پھیر پنجابی وچ ڈھالی گئی۔ مصنف اک تھان تے لکھ دے نیں:

تمت تمام ہو یا شاہنامہ اللہ فضل کمایا
سختی روز مصیبت وچوں رب آزاد کرایا

جو کچھ وچ شاہنامے اردو لکھیا نظم تمامی

تصنیف زبان پنجابی کیتا وقت سعید انجائی (9)

مولوی ہوراں نوں ایس کتاب دے ترجمے دا خیال واہو ایدر داسی، اوہ سمجھدے سن جے ایس قصے وچ بہادری، دلیری تے نیکی دا سبق اے ایس لئی
ایہدا ترجمہ ہونا چاہیدا اے:

دل وچ شوق چروکا آہا آس کیتی رب پوری

یارب شعر منور میرا کروا نگر کستوری

ایہ قصہ ہے نیکو کاراں جے کوئی پڑھے پڑھاوے

فتح پاوے ہر کاراں اندر عیش دلوں غم جاوے

گردشہنشاہ جو وچ قصے برتر کل اولیاواں

الہام پیغام اوہناں نوں ہووے صادق سخن سچاواں (10)

ایس کتاب دے صفحہ نمبر 793 توں پتا چلدا اے جے اوہناں دے وڈے پتر داناں عمر خطاب سی، دو جے داناں مظہر حسین سی جیہڑا کتاب لکھن تک
فوت ہو چکیا سی جدوں کہ تیجا پت میر حسین قاضی سی۔ اوہ لکھدے نیں:

یارب عمر خطاب نامی نوں رحمت نال رجا نیں

رکھ دے اپنے، در دو جے دانہ محتاج کرائیں

مظہر حسین گیا چھڈ دینا دو جا لعل بیارا

وچ بہشت و سائیں اُس نوں یا ستار غفارا

میر حسین قاضی دی مولا نسل اولاد دہائیں

شاد آباد رہن وچ دنیا فضل تیرے تھیں سائیں (11)

اوہناں اپنے پنڈ دے اک جدی مالک تاج الدین تے ذیلدار نواب خاں دا خصوصی ذکر کیتا اے۔ اوہناں دی نیک نامی، عقل، دانائی تے دریادلی دا ذکر
انج کیتا اے۔

تاج الدین اک ناموں بندہ نیک گھرانے والا

جدی مالک پنڈ ساڈے دانا قل مرد کمالا

ذیلدار نواب خان نامی سخی، دلیر تواناں

شوکت حشمت والا نسلوں زبده اصل گھراناں (12)

نظر محمد ہوراں نوں اپنے پتر مظہر حسین دے جوانی وچ مران دالینا دکھ ہویا جے اوہ سودائی جیہا ہو گیا۔ ایسے وجہ توں سیالکوٹوں نکلے تے فیصل آباد دے
شاخ گوگیر ہیشنیاں چک 285 وچ وچ چلے گئے۔ ایہ گل 1901ء دی اے۔ ایہتھے سید امیر شاہ ریٹائرڈ صوبیدار ہوراں کول رہن لگ پئے۔ صوبیدار
ہوراں امیر علی نمبر دار تے محمد بخش ہوراں نال رل کے ایہناں نوں پنڈ دی مسجد وچ امام مسجد لودا تا۔

مظہر حسین آپت میر انال قضا الہی
چھڈ دینا دا خانہ ہو یا ملک بقانوں راہی
اوہ میرا دلدار پیارا ہو یا جدوں جدائی
میں چھڈ خانہ ہو یا دیوانہ عقل وجود گوائی
دلوں اداسی جان خراشی اندر سرگردانی
ملک بارے دے کھچ لے آیا قسمت دانہ پانی
شاخ گوگیرہ پنشنیاندا دو سو چک 285 پچاسی
انی سو 1901 انگریزی اک وچہ میں وی ہو یا اداسی
صوبیدار امیر علی شاہ او تھے ماضی سکین مدینہ
سید سنت اہل جماعتوں زبدہ مُسلمیناں (13)
نظر محمد ہوراں اپنے اک سجن علم الدین دا ذکر وی بڑی محبت نال کیتا اے:
یارب عالم علم الدین پر رحمت رحم کمائیں
جس شعر میرے نوں نال محبت پڑھیا شام صبا حیں (14)
فیرا وہناں اپنے اک مرید دا ذکر کیتا تے جہدے توں اندازہ ہندا اے جے مولوی صاحب پیری مریدی وی کر دے سن۔
امیر دین اک ملک باروچ خاص مرید اساڈا
یارزاق رزق دہ اُس نوں فریغ کشادہ (15)
شاہنامے دے ترجمے دی پہلی جلد ختم ہوئی تے مصنف دادل کیتا جے اوہ اپنی کتاب کسے نوں سناوے، ایس کم لئی اوہنے کنیاں عالماں تے مولویاں نال
رابطہ کیتا پر کسے نے وی بھار چکنا مناسب نہ سمجھیا، فیر بنگلہ بھاگٹ دے نیڑے پنڈ دو سو چوہراسی (284) دے امام مسجد تے عالم دین نے حامی بھری، کلام
سنیا تے اپنی رائے وی دتی، اوہ لکھدے نیں۔

جلد اول شاہنامہ والی مولا ختم کرائی
کسے عالم نوں چل سناواں دلوں دلیل پکائی
خلقت ملک بارے دی دولت جمع کرن نوں آئی
قرآن قبر دے کارن رکھیا کلمہ جہت گواہی
دین اسلام دی لوڑ نہ کائی مسئلے دلوں بناندے
صوم صلوة ذکاتوں عاری ذاتوں خان کہاندے
شاخ گوگیرہ بنگلہ بھاگٹ دو سو چک (284) پچراسی
امر نہی پر قائم بندے باقی حرص ہو اسی

جاتا دوسو چک چڑا سی زبدہ مسلمیناں
ذکر عبادت رحم سخاوت پھر یانیک قریناں
دین اسلام شریعت پوری نیکو کار نمازی
یارب نال فضل اپنے دے رکھ اوہناں نوں راضی
شہاب الدین علم دا زبدہ عالم قاری
اُس دے جیہا ہو رہ نہ کوئی ساڈے گرد جواری
شمع شبستاں علم حلم دا سورج خاور والا
ہادی راہنما، حقانی صادق علم تعالیٰ
اُس دے پاس لیجا شاہنامہ پڑھ کے شعر سنایا
خوشی ہو یاسن مولوی صاحب آکھ کر آکھ سنایا
بہت صحیح تصنیف تیری ہے چنگی بہت پیاری
سننے والیاں واہ واہ کہیا مسجد مجلس ساری (16)

اتلے حوالے نوں اک حد تک دہرائیاں ہوئیاں اگے جلد دوم دے آخر وچ جا کے مصنف نے دسیا اے جے اوہناں ایہ کتاب مظہر حسین دی یاد وچ لکھی اے تے میرا مقصد ایہ اے پئی رہندی دنیا تک اوہداناں لیا جاندا رہوے۔ ایہدے نال ای اوہنے ایس کتاب دے کاتب دا ذکر کیتا اے، دعا کیتی اے تے پڑھن سنن والیاں دے حق وچ وی برکت دی دعا منگی اے:

الحمد للہ شاہنامہ والی جلد اول ختم وچ آئی
مظہر حسین پیارے خاطر ایہہ تکلیف اٹھائی
ایہہ سراں مسافر خانہ آؤڑک دنیا فانی
جاری نام رہے وچ دنیا مظہر حسین نشانی
جب تک ایہ نامہ وچہ دنیا نامہ اُس دا جاری
طفیل محمد پختن یاراں بخشش اللہ باری
ایہہ قصہ کل نیکو کاراں جو کوئی پڑھے پڑھاوے
شاد آباد رہوے وچ دنیا ہر جانفرت پاوے
لا لاق پڑھنے سننے والے بعد درود پڑھناون
انشا اللہ اگلے پچھلے سارے بخشے جاوے
یارب کاتب لکھنے والے عمر خطاب دے تائیں
ایتھے اوتھے دوئیں جہانی رحمت رحم کمائیں

شاد سیراب فضل تھیں اُس دار کھ گُلستاں تازہ
(71) باد خزاں تھیں امن حفاظت رکھ غریب نواز (17)

شاہنامہ رستم پنجابی ادب وچ اک نویکلا وادھا اے۔ ایہنوں ترجمے دے فن دے حوالے نال دیکھیا جائے تے فیروزی ایہ اک سلاہن جوگ کم ایں تے تخلیقی حوالے نال دیکھیا جائے تے فیروزی ایہدے وچ مصنف دی تخلیقی صلاحیت کئی تھاں تے اُلر کے سینتاں پئی مار دس دی اے۔ دوجی جلد دے آخر تے مصنف دے الفاظ ”تماشد بالخیر جلد اول، دوم، شاہنامہ بہ نظم پنجابی من تصنیف مولانا مولوی نظر محمد صاحب چک نمبر 284“ (18) دس دے نیں جے کتاب دے دونوں حصے چک دو سو چوراسی، بنگلہ بھاگٹ، فیصل آباد وچ مکمل ہوئے البتہ کتاب شائع اک ای جلد وچ ہوئی اے۔ کیوں جے دونوں جلدوں تے مسلسل نمبر لگے ہوئے نیں۔ 216 تک پہلی جلد دے ورقے نیں تے ایس توں اگے 402 صفحات تک دوجی جلد دے ورقے چل دے نیں۔ کتاب روایتی طریقے نال حمد، نعت، منقبت تے مدح توں شروع ہندی اے تے داستانوی انداز نال اگے ودھدی ہوئی مک جاندی اے۔

حوالے

1- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد اول، لاہور، الہی بخش محمد جلال الدین تاجران کتب کشمیری بازار، ص-9

2- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد اول، لاہور، ص سرورق

3- ایضاً

4- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد دوم، لاہور، الہی بخش محمد جلال الدین تاجران کتب کشمیری بازار، ص-398

5- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد اول، لاہور، ص-8

6- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد دوم، لاہور، ص-397

7- ایضاً

8- ایضاً، ص-398

9- ایضاً، ص-397

10- ایضاً

11- ایضاً

12- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد اول، لاہور، ص-7 توں 8

13- ایضاً، ص-8

14- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد دوم، لاہور، ص-398

15- نظر محمد، مولانا مولوی، جنگ نامہ رستم، جلد اول، لاہور، ص-216

16- ایضاً، ص-215

17- تماشد بالخیر جلد اول، دوم، شاہنامہ بہ نظم پنجابی من تصنیف مولانا مولوی نظر محمد صاحب چک نمبر 284